Voorwoord

Om te beginnen: over de titel van deze *synopsis*.

Johanna, misschien genoemd naar Hanna, de moeder van de profeet Samuël, is een van de vrouwen die volgens Lucas 8, 1-3 rabbi Jezus en de twaalf op tocht langs de stad en dorp vergezelden. In Lucas 23,55 t/m 24,10 komen we haar weer tegen bij het graf van Jezus. Ik dicht haar toe dat zij (enkele rollen van) de *Hebreeuwse Bijbel* onder haar hoede had, nu te lezen in kolom 1 op elke blz. *Petronella* is bekend als een christelijke Romeinse martelares uit de tweede of derde eeuw, dus de jaren v.a. 100 n. Chr., en de legende laat haar een dochter van apostel Petrus zijn, misschien wel de zieke dochter over wie verhaald wordt in de apocriefe Handelingen van Petrus! Het zóu kunnen: als een dochtertje, geboren tussen 30 en 45 n. Chr., lang genoeg leeft, kan ze in de tweede eeuw sterven. Voor haar 'moet' de *Septuaginta* wel haar Bijbel geweest zijn, mogelijk al aangevuld met delen of het geheel van wat het Nieuwe Testament zou worden. Kolom 2 toont haar boek. De feestdag van Petronella is *31 mei*. Zij is de patrones van de stad *Rome*, van de steenhouwers en de pelgrims en reizigers. Ook wordt ze aangeroepen tegen koortsen, waarschijnlijk omdat Jezus haar grootmoeder, 'de schoonmoeder van Petrus', van een verterend koortsvuur heeft verlost

De titel wil ook een klein eerbetoon zijn aan mijn grootmoeder *Johanna Petronella van der Sterre* (1886-1960) en alle vrouwen die naar haar genoemd zijn of vóór haar uit gedoopt zijn met de namen Johanna of Jannetje, en/of Petronella of Pieternel. Boerin 'Jans' van der Sterre heeft mij het belang geleerd van telkens weer nieuwe bijbelvertalingen. Haar aansporingen zijn voor mij tot roeping geworden.

Waarom heb ik na de Naardense Bijbel ook de Septuaginta vertaald?

1. Uit nieuwsgierigheid.
Bij het vertalen van teksten, zowel heilige als profane, is tussen maximaal-brontekstgetrouw en maximaal-doeltaalgericht elke variant denkbaar. De Naardense Bijbel wil in z'n brontekstgetrouwheid bijna een Nederlandse grondtekst zijn van de Hebreeuwse Bijbel en het Griekse Nieuwe Testament. Als beoefenaar van deze 'Amsterdamse School'-vertaalstijl ben ik van mijn studententijd af *nieuwsgierig* geweest naar de vertaalkeuzes van de Septuaginta. Bij Pieter van der Horst en Gerard Mussies heb ik in de jaren '70 les-in-Septuagintalezen gehad,- een aangename nadere kennismaking met de taalwereld van het bijbelse Grieks. Duidelijk werd mij toen al dat het Grieks van het Nieuwe Testament niet dat van de straat of de markt is, maar meestal dat van de 'Bijbel van Alexandrië', het Griekse Oude Testament, de Septuaginta.

Toen jaren later het klooster van Westvleteren mij 'vroeg' om een Nederlandse vertaling van de Septuaginta, die er (behalve van de Psalmen) niet was, wist ik wat ik ná de Naardense Bijbel (incl. correcties en revisies) kon gaan doen: mijn oude nieuwsgierigheid volgen en parallel met de vertaling van TeNaCh een vertaling van de Septuaginta maken,- om te zien of alles wat ik aan waardevols uit de Hebreeuwse tekst had opgedolven (woordherhalingen in bijzondere aantallen, bij eigennamen soms zinspelingen daarop in de omringende werkwoorden etc.) ook door de vertalers naar het Septuaginta-Grieks van belang was

gevonden, en of het vertaalresultaat nu ‘een ander Oude Testament’ heeft opgeleverd of juist ‘ongeveer hetzelfde’.

Na zeven jaren Septuagintavertalen is voor mijzelf de (voorlopige) conclusie: het Griekse Oude Testament is niet wezenlijk anders dan de Hebreeuwse TeNaCh, maar de vertalers van Hebreeuws naar Grieks waren geen Martin Buber, Franz Rosenzweig of André Chouraqui; behalve in de Klaagliederen is ‘letterlijkheid’ of ‘woord-voor-woord’ niet hun ding geweest; zij hebben zich niet bekommerd om de strenge inzichten van de Amsterdamse School. Zij namen de vrijheid om ‘vrij’ te vertalen,- een belangrijke inbreng in elk debat over het ware bijbelvertalen.

2. Uit mededogen.
Ja, ik heb met haar te doen. Je zult maar de Septuaginta zijn! Lang is er naar haar uitgezien, vooral de Judeeërs in Egypte en elders buiten het Heilige Land, die met het internationale Grieks goed uit de voeten konden en de taal van haar oudste zus, de Biblia Hebraica, niet meer verstonden. Lang is er in Jeruzalem en Alexandrië aan de Septuaginta gewerkt, en het resultaat is ontvangen als een geschenk van God die de vertalers had geïnspireerd. ‘Werk van mensen en gift van God’, goed voor Jood en heiden, want iedereen kon deze jongere dochter van God verstaan: de kinderen Israëls buíten Het Land én alle volkeren rondom de Grote Zee.

Voor evangelisten en apostelen die van Messias Jezus gingen verhalen lag de taal om in te spreken en te schrijven al klaar; de Heilige Schrift die ze gingen citeren was de Septuaginta. De vroege kerk droeg haar op handen. Misschien werd zij juist daarom door het rabbijnse jodendom weggejaagd uit het joodse huis,- niet langer erkend als kostbaar joods geestesgoed, een gift van Israëls God aan joden en heidenen. Ze werd letterlijk aan de heidenen overgeleverd! Wat een ramp voor een joodse tekstenbundel! Maar de christenheid ging vrolijk met haar verder,- zolang het duurde. Voor de kerken van het Oosten en Noord-Afrika is zij nog steeds de Heilige Schrift, maar in het Westen van de wereldkerk werd de Latijnse Vulgata de spraakmakende dochter van God. Sinds het schisma van 1054? Of al eerder? De kerken van de Reformatie grijpen niet op háár terug voor hun bijbelvertalingen maar op de oudste zuster, de Biblia Hebraica; de Septuaginta wordt alleen te hulp geroepen als de Hebreeuwse tekst iets onbegrijpelijks zegt. Wat een afgang voor een eens zo gevierde tekst! Iedereen weet van haar, ‘niemand’ leest haar, niemand houdt (echt) van haar. Wetenschappers zeggen graag dat zij de Hebreeuwse tekst geen recht doet of verkeerd begrijpt. Ik zoek eerherstel voor haar,- maak haar leesbaar voor Nederlands-lezers, in de hoop dat die, haar aanziend náást haar zuster, die twee opnieuw of voor het eerst gaan herkennen als kinderen van één Vader, dochters van dezelfde God.

3. Om Ooster-orthodoxen in Nederland en Vlaanderen van dienst te zijn
Zolang in de diverse ooster-orthodoxe parochies die er in ons taalgebied zijn iedereen Septuaginta-Grieks of Kerkslavisch etc. leest en verstaat, is er geen probleem. Wel als nieuwe generaties de canonieke Heilige Schrift, en in ooster-orthodoxe context is dat grotendeels de Septuaginta, ook in het Nederlands willen horen en zien. Sinds 2024 hebben we, prachtig uitgegeven door het Nederlands-Vlaamse Bijbelgenootschap en verzorgd door een vertaalteam van het St. Irenaeus Orthodox Theologisch Instituut te Nijmegen: *De Psalmen van de Vroege Kerk / vertaald uit de Septuaginta.* Ik hoop dat deze bundel het begin

wordt van een rééks vertalingen van delen Septuagint, en dat mijn 'strenge' Septuagintavertaling in deze Johanna-Petronella Bijbel kan dienen als NL-basistekst voor de orthodoxe vertaalteams, wat mij betreft vrij van rechten (behoudens de rechtmatige rechten van de uitgever(s) natuurlijk). Want ik hoop dat de groei en de bloei van de oosters-orthodoxe parochies die gaande is zal blijven en doorzetten!

4. Om mijn joodse familieleden en vrienden te verrassen.
Beminde Asher, Lisette, Jonathan, Tamarah e.v.a. Ik ben blij met jullie waardering voor de Naardense Bijbel,- met z'n 'joodse' indeling in Tora, Profeten en Geschriften, en met een Nieuw Testament waarin 'Joden' niet meer de gebeten honden zijn van (de jood) Jezus en zijn (joodse) leerlingen, maar waarin de spanningen spelen tussen Galileeërs, Samaritanen en Judeeërs, ofwel: Galilese joden, Samaritaanse joden en Judese joden. Elke suggestie dat (de jood) Jezus iets tegen 'Joden' zou hebben vind ik absurd en is de vrucht van wat ik graag noem een antisemitische vertaaltraditie in de volkstaalvertalingen, niet vanaf Luther pas maar ook in de Rijmbijbel van Jacob van Maerlant al. Sinds het verschijnen van de Naardense Bijbel in 2004 heb ik aan vele reacties kunnen merken hoe verslavend het antisemitische bijbelvertalen is; er zijn immers hele theologieën op gebouwd, ook 'filosemitische'! 'Als jij gelijk hebt met 'Judeeërs', dan valt de bodem weg onder het gesprek van Kerk en Israël!' 'Als het niet schúúrt tussen Jezus en de Joden, dan is het niet echt!' 'Je wéét toch dat Johannes anti-joods is; want hij schrijft tegen Joden!- dan moet je het ook anti-joods vertálen!' 'Jij wilt dus de Joden weg hebben uit de Bijbel?- waar gáát het dan nog over!' Gelukkig is er elders in het bijbelvertaalland ook wel beweging, en wordt - dat is al heel wat - *jehoediem / joedaioi* ook wel vertaald met 'andere joodse mensen' en 'de joodse leiders', een teken dat ik niet de enige ben die weigert om in de Bijbel 'de Joden' van alles de schuld te geven. Wisten jullie overigens dat in 1928 de protestantse Duitse theoloog Karl Bornhäuser in een commentaar op het Johannesevangelie al uitvoerig betoogde dat *joedaioi* van alles kan betekenen maar vrijwel nooit 'joden'? Ik hoop maar dat die goede man de Hitlertijd heeft overleefd!

Voor de Naardense Bijbel geniet ik wel jullie vertrouwen, maar toen ik vertelde dat ik bezig was met de Septuaginta zeg ik weleens wenkbrauwen omhoog gaan. 'Dat is toch dat boek dat we níet nodig hebben?' 'Dat is toch een flauwe afspiegeling van TeNaCh?' 'Daarin wordt toch gehelleniseerd en gechristianiseerd?- zodat uit de hoge hoed alleen maar Jezus Christus geboren kan worden?'

Ik hoop, nu jullie dit onbekende en onbeminde boekwerk in het Nederlands kunnen lezen, dat je verrast zult worden. Niet alleen dat het 'niet zo erg is als je dacht', maar ook positief: dat mede-joden van vóór Christus niet hebben 'gechristianiseerd' (als ze dat al hadden gekund), maar ook dat hellenistische invloeden op het joodse lezen en schrijven de (joodse) Septuaginta niet onjoods, laat staan anti-joods hebben gemaakt. En geloof me, ik heb (weer) zo letterlijk mogelijk vertaald, niets weggemoffeld en niets toegevoegd, en behalve een kloosterlijke aanhang, het boekje 'Oden' met enkele nieuwtestamentische lofzangen en het Grote Gloria van de kerk, ben ik niets 'christelijks' tegengekomen bij het vertalen van *Septuaginta*; ed. Alfred Rahlfs / Robert Hanhart, © 2006 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. (Dat ís dan ook een editie die christelijke nábewerkingen heeft weggelaten.)

De Septuaginta is (op het boekje Oden na) een prachtig joods werkstuk van vóór Christus, en ik hoop dat jullie daar (weer) trots op worden!

5. Om alle mogelijke bijbellezers te verrijken.
Ik weet van bijbelkringen, leerhuizen en individuele bijbellezers in de kerken (predikanten, priesters, kloosterlingen en gewone mensen) die graag méér dan één bijbelvertaling voor zich hebben liggen, kijken en vergelijken en zo wijzer worden,- want élke bijbelvertaling deelt eigen inzichten mee over de bijbeltekst (en over wie daarmee bezig zijn geweest). De Lutherbijbel van 1543 naast de Statenvertaling van 1637: dezelfde Heilige Schrift, toch werelden van verschil. Een vertaling van 's werelds oudste bijbelvertaling naast onze latere vertalingen: nooit weg!

In joodse kringen worden Tora, Profeten en Geschriften vanuit het Hebreeuws gespeld en besproken. Vele en verschillende stemmen van vele rabbijnen mogen daarbij klinken. Wat ik van harte hoop is dit: als eenmaal, door het vergelijkend lezen van de Johanna- en Petronellateksten of door sowieso vertrouwen in dit project, het joodse taboe op de Septuaginta weg is, dat dan de stem van de Septuaginta mee mag doen in het koor van vele stemmen over TeNaCh. Haar stem is immers die van het Tweede Tempeljodendom van vóór onze jaartelling!, en waar de Septuaginta werkelijk iets anders zou zeggen of lijken te zeggen dan de Hebreeuwse TeNaCh is dat in elk geval óók een joods geluid, uit onverdachte oude tijden; altijd het overwegen waard, denk ik.

Hoe ben ik te werk gegaan?

1. Uitgangspunt is geweest dat naast elke kolom uit de Naardense Bijbel van 2017 regel voor regel weergegeven zou worden wat de Septuaginta daar biedt,- of niet biedt, want de LXX-tekst is nogal eens korter dan de Hebreeuwse tekst. Witregels in de rechterkolom van een bladzijde betekenen dat de LXX daar geen tekst heeft,- wat niet uitsluit dat de LXX dezelfde tekst wel op een andere plaats laat zien.
Soms heeft de Septuaginta in een kolom méér tekst dan de Biblia Hebraica. In het algemeen ben ik daarmee binnen de kolom in het reine gekomen; wel was dan de strikte parallellie niet meer mogelijk: de rechterkolom werkt daar met 'uitgevulde' regels totdat uiterlijk onder op de bladzijde de parallellie hersteld is. 'Per bladzijde moet het kloppen' was mijn werkmotto, vooral om het vergelijkend lezen de beste kansen te geven.

2. Zo streng als ik mij heb gehouden aan de regelval en de kolommen van NB-2017, zo vrij heb ik mij verder gedragen (ten opzichte van het vertaalde Hebreeuws) bij de vertaling van het Grieks van de Septuaginta. Ik heb die opgevat als a) een Griekse tekst op eigen benen, die b) wel een Hebreeuwse inslag verraadt, maar c) veel (eigen)aardigheden van de Hebreeuwse tekst niet honoreert,- om te komen tot een a') brontekstgetrouwe vertaling van het Grieks, die b') hebraïsmen en leenwoorden niet schuwt, maar c') minder 'Amsterdams' is dan de Naardense Bijbel en duidelijk vaak een ander en eigen vocabulaire heeft.

3. Ik heb het willen vermijden om de vertaling uit het Grieks naar die uit het Hebreeuws 'toe te trekken', en omgekeerd heb ik het niet willen ontlopen wanneer beide grondteksten eenzelfde Nederlandse tekst opleverden.

4. In zoverre is de vertaling van de Septuagint ook ‘Amsterdams’ dat eendere woorden en woordstammen zoveel mogelijk eender werden vertaald, zodat ‘interne concordanties’ ook zichtbaar kunnen worden, al zijn het andere dan in de vertaling uit het Hebreeuws.
Sinds 1998 hadden we al de vertaling van de *Psalmen* in de Septuaginta van de hand van pater Christofoor Wagenaar, trappist. Ik ben mijn vertaling van de LXX begonnen met de Psalmen om te zien of de ‘woordenlijst’ van pater Christofoor ook de mijne kon zijn. Dat bleek helaas niet het geval; ik had gehoopt van wél, want ik heb trappisten en hun monnikenwerk heel hoog staan. Met dit boek wil ik hun ook iets teruggeven van het vele dat ik van hen ontvangen heb.

5. De *spelling* van namen van personen, landen, streken en steden is in de Naardense Bijbel voor een groot deel (n.l. voor onbekende namen) volgens de ‘Heikens-methode’ : in je eigen taal spellen zoals het vermoedelijk geklonken heeft; maar voor bekende namen is de spellingslijst van de bijbelgenootschappen gevolgd.
Bij de vertaling van de Septuaginta heb ik strikt ‘op z’n Heikens’ gewerkt: hoe bizar de spellingen in het Grieks soms ook zijn, zó bizar worden ze ook in het Nederlands. (Omdat Griekse oren het Hebreeuws anders hoorden dan wij? Of omdat men een beetje verhaspelen wel grappig vond?)
Hebreeuwse, Aramese, Perzische of Latijnse leenwoorden in de Griekse tekst zijn ook niet altijd foutloos geleend. Ik geef ze ongecorrigeerd en onvertaald weer (met een voetnoot erbij). Ik weet nog niet hoe ik de liefde voor een enkel woordje niet-Grieks in de tekst moet verstaan. Misschien zoals sommige Vlamingen een enkel woord Frans niet schuwen?

Tenslotte: een dankwoord

Allen die hebben meegewerkt aan de vertaling en totstandkoming van dit boekwerk ben ik buitengewoon erkentelijk. De leden van het Comité van Aanbeveling dank ik voor hun bereidheid tot aanbevelen, spontaan of met enige aarzeling. ‘Ik waardeer je volharding, je ijver voor de Septuaginta en je wetenschappelijke geweten, maar de mensen moeten niet denken dat ík van jouw strenge vertaalmethode ben; toch aanbevolen, dat oeuvre van jou!”

Utrecht, 2026 Pieter Oussoren